

K R O N I E K.

LITTERATUUR-ONDERWIJS.

Het is een vreugde, het te constateeren: de beweging naar grondige herziening en verbetering van ons totaal verouderd middelbaar en gymasiaal onderwijs neemt hand over hand toe. Verzet komt nu eens van den kant der leeraars en professoren, dan weer van de arme slachtoffers zelven, hunne ouders en allerlei andere belangstellenden in onderwijs en opvoeding, en in 't geval dat ik heden bespreken wil: van de kunstenaars. Alle deze protestanten zien in, dat het zóó niet langer gaat, dat van de z.g. „algemeene ontwikkeling”, die volgens de idealen van 1850 tot '80 onze kinderen op de Burgerscholen en Gymnasia op zouden doen, niet veel anders terecht gekomen is dan wat hap-en-snap-kennis van tallooze vakken en een groot gebrek aan levenslust, aan gevoel van roeping, aan liefde in één woord! Nog pas schreef mij een jong schrijfster, die, blijkens haar terecht geprezen werk, de wereld diep en met innigheid beschouwt, dat de meeste jonge menschen haar tegenwoordig dom en somber voorkomen. Men zal tegenwerpen, dat hiervoor lang niet alleen ons onderwijs verantwoordelijk gesteld kan worden. Volkomen juist, maar toch wèl voor een zeer groot deel; niemand zal toch willen beweren dat de school niet iets bijzonder groots en invloedrijks in een jong leven beteekent. En de H. B. S., het Gymnasium, ze zijn, met de Universiteiten, de scholen van onzen belangrijkste leeftijd!

M.i. is de oorzaak van het fiasco voornamelijk gelegen in het verkeerde uitgangspunt. De liberale maatschappij der schoolwetten heeft alleen aan den strijd om het bestaan gedacht, dien ze eenzijdig opgevat (alleen van den materieelen kant) en zich daarenboven nog vergist door haar kinderen voor ál te veel bestaansmogelijkheden „geschikt” te willen

maken. „Geschikt” is het woord van dien tijd; menschen werden als machinerieën beschouwd, nog liever als de vele, vele radertjes van ééne enorme machinerie. Er is wel veel moois omheen gepraat, maar het kwam er toch maar op aan, dat ieder zoo spoedig mogelijk een „nuttig lid der maatschappij” zou worden, d.w.z. zijn functie van radertje vervullen en geen ander „tot last zijn” (lees: geld kosten!) Men betoogde (en zeer zeker niet zonder recht) dat ieder in zijn vak en op zijn plaats zich nuttig, ja verdienstelijk kan voelen. Aan 's menschen eigenlijk geluk dacht men overigens zeer weinig. De godsdienstigen misschien nog het meest, doch ook hún onderwijs ging mee in de banen der z.g. nuttigheid, werd een dikwijls geheel verkeerde, en altijd verschrikkelijk veel tijd en moeite kostende, africhting voor „vakken” — hokjes, afdelingen, kooitjes voor radertjes. Dat de methode niet alleen barbaarsch was, maar bovendien ondoelmatig, zag ieder wel in zijn eigen vak, maar ieder scheen dat als een uitzondering te beschouwen en te denken dat het elders beter is. Vraag een advocaat of een ingenieur, een koopman of een ambtenaar, wat hun ondervinding is met de pas afgestudeerde jongelui, ge zult overal hetzelfde hooren: dat de praktijk hun nog ongeveer alles leeren moet. En intusschen: hoeveel hebben zij áfgeleerd! Hoeveel in hen is verschrompeld en verknoeid, om nooit meer op te bloeien, hoeveel menscheijks schijnen zij vergeten te hebben nog vóór zij het inderdaad konden leeren kennen!

Ook op het inzicht in deze zaken schijnt de oorlog invloed te hebben. Men is wel op verschrikkelijke wijze wakker geschud! Mijn kunstbroeder Carel Schar ten schreef onlangs in den Gids: „Eén ding heeft deze oorlog ons boven alle andere geleerd. En dat ééne is: niet dat de geheime diplo-

matie een verouderd en gevaarvol instituut is; niet dat het imperialisme en zijn werktuig (dat van dienaar meester werd) het militarisme, of wel het kapitalisme, de monsters zijn, die de menschheid klemmen in hun klauwen; noch dat de parlementen, de sociaal-democratie, de godsdiensten, machteloos bleken in tijden van heftige beroering; noch zelfs dat de vaderlandsliefde tot een vervaarlijk waanbeeld groeien kan.

„Dat ééne is: dat het der verblinde menschheid faalt aan begrip; aan inzicht, wat in dit leven het eigenlijk-belangrijke is; en dat dit niet is: bezit, dat maar zoo weinig werkelijk geluk vermag te geven, maar dat het is: het geluk zelf; en dat het onbevangen, onverstoorbaar innerlijk geluk alleen mogelijk is bij een ruimen geest, die geen benijden kent, die open en rustig den medemensch weet te begrijpen en te verdragen, — die eindelijk, na negentien eeuwen Christendom, de Liefde zou kennen, niet langer als een onvervulbaren plicht, doch als een vreugdevolle werkelijkheid”.

Ziedaar woorden met wier geest ik van harte instem (een instemming die bezwaren tegen details der redeneering vergeten doet!). Ik begrijp alleen niet: moest werkelijk deze oorlog komen om dit te leeren? Het schijnt inderdaad zoo. Toch twijfel ik niet, wat ons onderwijs betreft, of dit zou ook zonder oorlog zijn fiasco, weldra duidelijk hebben aangetoond. Want het moge dan der menschheid als zoodanig, de massa, aan begrip ontbroken hebben, van wat in ons leven het eigenlijk-belangrijke is, ieder onzer, ook de meest geestelijk, de meest wijsgeerig levende streeft naar geluk — hoe edeler gestemd ons innerlijk is, hoe edeler het geluk waarnaar wij zoeken — en dat de africhtingsmethoden onzer jeugd aan dat geluk niet bevorderlijk zijn, men moet wel ongevoelig zijn om het niet te merken.

Het waren overwegingen van dezen aard, en eigenlijk niet zoozeer een overigens verdienstelijke rede (over de „opleiding van den Toonkunstenaar”) gehouden op het

„Eerste Algemeen Kunstcongres” (uitgeschreven door het Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen), gelijk in het boekje, dat ik hier voor mij heb liggen, *) wordt gezegd, die — in 1913 — het Bestuur van genoemd Verbond er toe brachten, een commissie van kunstenaars bijeen te brengen om een onderzoek in te stellen naar „den invloed der kunst op onderwijs en opvoeding”. Dit Bestuur gaf er zich, gelukkig al vóór den oorlog, rekenschap van, dat het eigenlijk belangrijke in ons leven ons geluk is, dat het tegenwoordig onderwijs dit geluk door de bank minstgenomen niet sterk bevordert, en misschien zelfs méér schade doet. Het constateerde daarentegen uit ondervinding, hoeveel de kunst kan doen om ons gelukkig te maken, niet zoozeer (of althans niet alléén) het scheppen, maar vooral het genieten van kunst, en het wenschte een onderzoek naar het weinige dat de kunst in ons tegenwoordig onderwijs beteekent, en het vele dat dit zou kunnen zijn. Tusschen de opdracht, aanvankelijk aan zijn commissie door het Verbond gegeven, en de taak waarvan zij (blijkens dit rapport) zich feitelijk kweet, n.l. een onderzoek in te stellen naar den invloed van opvoeding en onderwijs op het kunstbegrip, is dus oogenschijnlijk een groot verschil. Die oorspronkelijke opdracht lijkt veel ruimer en van meer algemeen menschelijk standpunt. Het heeft er, op het eerste gezicht, allen schijn van, alsof de commissie de zaak omgedraaid en in plaats van een algemeen menschelijk een speciaal kunst-belang in het oog gevat heeft. Van kunstenaars begrijpelijk, zou men in dien gedachtengang geneigd zijn te zeggen, maar niet zeer ruim gezien, veeleer eenigszins egoïstisch. Toch zou dat onbillijk zijn en is de schijn hier, als zoo vaak, niet over-

*) De invloed van het Onderwijs en de Opvoeding op het Kunstbegrip, rapport van de commissie hiertoe benoemd door het Verbond van Nederl. Kunstenaars-vereenigingen. Voor rekening van het Verbond gedrukt bij Van der Wiel & Co., en uitgegeven door S. Gouda Quint te Arnhem, 1917.

eenkomstig het wezen. Immers, ware men aan de oorspronkelijke bewoordingen der opdracht getrouw gebleven, men zou toch tot de conclusie zijn gekomen, dat de kunst op geen andere wijze opvoeding en onderwijs beïnvloeden kan dan door zich te doen kennen en beminnen. Welnu, kennen en beminnen zonder eenig begrip is onmogelijk, liever gezegd: wanneer een kunstenaar spreekt van kunstbegrip, dan bedoelt hij daarmee eigenlijk alleen een soort kennen en beminnen. Kunst kan nu eenmaal niet begrepen worden als een rekensom, d.w.z. met het loutere verstand. Kunst kan men alleen begrijpen, wanneer men haar werkelijk grijpen kan, en zich toe-eigenen (natuurlijk niet het schilderij, het beeld, het boek of de schotel als zoodanig, maar dat wat er de kunst van is, dus dat wat er de schoonheid aan geeft). De commissie nu heeft blijkbaar als vanzelfsprekend en algemeen aangenomen beschouwd (het is hierin dat zij m.i. eenigszins dwaalde, maar dit was een idealistische dwaling!) dat liefde voor kunst, omgang met kunst, ons menschen dieper, warmer, rijker, kortom gelukkiger maakt, en zij heeft het dus v o l d o e n d e g e a c h t, te onderzoeken wat opvoeding en onderwijs kunnen doen om het kunstbegrip (d.i. eigenlijk: het levensgenot-door-kunst) te bevorderen. Zij beperkte zich zelfs nog meer, bemoeide zich in 't geheel niet met de opvoeding buiten de school, en onderzocht alleen naar het onderwijs op H.B.S. en Gymnasium. Zelfbeperking is wijs en aan dit brokje viel waarlijk al genoeg te knabbelen, toch spijt het mij wel, dat de Commissie, haar aandacht schenkende aan het onderwijs der jongens en meisjes tusschen twaalf en (laat ons zeggen) twintig jaar, niet meteen het (zoo uiterst schaarsche) volks-onderwijs van dien leeftijd eens onder handen nam, en zich eens uitliet over 'tgeen gedaan zou kunnen worden om ook de kinderen van hen die geen H.B.S. of Gymnasium betalen kunnen, door kennismaking met schoonheid wat meer levensgeluk te brengen.

Ik kan er niet aan denken het uitgebreide en overal belangrijke rapport der commissie hier in détails te bespreken. Ik kan het slechts aanbevelen, en dit met warmte, in de belangstelling mijner lezers en verder alleen iets zeggen om den algemeenen geest ervan en, over het aandeel dat mijn eigen „vak”: de litteratuur, van de bemoeiingen der commissieleden genoot.

Die geest dan is er een, zooals men dat verwachten mocht van kunstenaars: een geest van warme liefde voor kunst en schoonheid, van besef ook, wat deze schoonheid in een menschenleven beteekenen kan, van afkeuring der heerschende toestanden en van hoop op beter, verwachting van beter ook. De commissie is begonnen met aan vele belanghebbenden en belangstellenden een vragenlijst te zenden en van hun antwoorden deugdelyk kennis te nemen. Nadat de „inleiding” deze actie vermeld heeft, vangt het eigenlijke rapport aldus aan:

„Allen die aan ons verzoek voldaan hebben, blijken volgens hun antwoorden op de vragen 1 en 2 van algemeenen aard, overtuigd te zijn:

„dat de schoonheid geenszins buiten den eigenlijken inhoud des levens behoort te staan;

„dat dus een volledige ontwikkeling van den mensch ook ontwikkeling van den schoonheidszin eischt;

„dat het dus ook de taak van het meest opzettelijke ontwikkelingsmiddel: het onderwijs, is, hiertoe mee te werken;

„dat het onderwijs hierin veelal te kort schiet, gelijk trouwens reeds lang in de onderwijswereld gevoeld en erkend wordt, blijkens voordrachten en artikelen van afzonderlijke personen en de oprichting van vereenigingen als de Nederlandsche Vereeniging Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs en de Vereeniging voor Schoolversiering” (thans „Ver. tot bevord. van het Aesthetisch element in het Onderwijs”).

In hare bewoordingen lijkt mij deze samenvatting van de antwoorden der be-

langstellenden op de vragenlijst der commissie nu niet bepaald gelukkig. Ik kan me ten minste niet goed voorstellen dat die „allen” zoozeer den nadruk zouden hebben gelegd op de „behoorlijkheid” van een staan der schoonheid buiten den eigenlijken inhoud des levens. Misschien ligt het aan mij en begrijp ik het woord „behoort” verkeerd, maar ik vind dat woord zoo schoolmeesterachtig streng. En ook de volgende bijzin met „dat” aanvangend, over die volledige ontwikkeling van den mensch, doet mij nog te veel aan de termen van vijftig jaar geleden, aan de „algemeene ontwikkeling” en „het nuttig lid der maatschappij” denken. 't Heeft er den schijn van of de commissie zeggen wil: de perfecte gentleman behoort ook een ontwikkelenden schoonheidszin te hebben, evenals b.v. rein linnen. Ik zou zoo graag willen, dat men ook bij zulken arbeid als dit rapport vertegenwoordigt (een arbeid, stellig niet gering te schatten, en waarvoor ik speciaal den rapporteur bij deze mijn welgemeende hulde breng) het eigenlijk belangrijke voortdurend in 't oog hield en het bij den naam noemde, zonder vrees zich misschien niet droog-officieel genoeg uit te drukken. „Geluk” en vooral „genot” zijn woorden waar een rapporteur, die een Nederlander is, zich misschien liever van onthoudt, omdat hij wel weet dan dadelijk een zekere categorie landgenooten tegen zich te krijgen. Inderdaad, er zijn nog Nederlanders genoeg voor wie de woorden genot en zonde zoo ongeveer denzelfden klank hebben. Het was om die lieden te ergeren, dat Multatuli zijn paradox: genot is deugd neerschreef (even typeerend voor zijn tijd trouwens als „genot is zonde”. Wij verbeelden ons tegenwoordig gelukkig niet meer het genot te moeten verdedigen door er deugd van te maken!) Maar de rapporteur wil liever niemand ergeren, of althans — daar deze opgaaf ál te zwaar zou zijn! — zoo weinigen als maar mogelijk is. En zoo velen als maar mogelijk is wil hij zien mee

te krijgen. Zoo verklaar ik de hier en daar wat vage, conventionele termen in dit rapport, waarvan de bedoeling overigens moeilijk misverstaan kan worden. En die bedoeling is overal: te wijzen op het belang van kunstgenot voor ons levensgeluk en op de wijze waarop jonge menschen tot dit genot gebracht kunnen worden.

Het hoofdstukje over Letterkunde begint: „Het is onze stellige overtuiging, een overtuiging, die blijkens het verzamelde materiaal ongeveer algemeen heerscht, dat het leeren lezen, d.w.z. het leeren genieten van litteratuur (ik spatieer, H.R.) het voornaamste doel van het litteratuur-onderwijs behoort te zijn”. Dit is volkomen duidelijk en hier heb ik ook niet het minste bezwaar tegen den term „behoort”. En zoo gaat het verder, over teekenen, kunstgeschiedenis, andere geschiedenis, aardrijkskunde, muziek, rhythmische gymnastiek en tooneelspeelkunst. Overal blijkt het doel: de leerlingen helpen te leeren genieten, hun belangstelling, liefde in te boezemen, al die kunsten te maken tot iets echt levends, iets bloeiends, iets heerlijks in hun bestaan. Een bestendige troost bij alle levensellende, een nimmer uitdrogende bron van geluk!

Bijna het geheele hoofdstukje Letterkunde heb ik met groot genoegen gelezen. Het is idealistisch van geest en praktisch in zijn voorstellen (die ik hier helaas niet één voor één behandelen kan). Wat ál te idealistisch lijkt mij de vraag door den rapporteur tot „voorstanders van examen- en programmawang” gericht: „Zoudt ge niet met ons de beste waarborg voor het litteratuuronderwijs hierin willen zoeken, dat ieder die de loopbaan van taal- en litteratuurleeraar kiest, daartoe toch roeping in zich heeft”. Ik voor mij zou die vraag niet voluit bevestigend durven beantwoorden. Helaas, ik heb taal- en litteratuurleeraars gekend, die... nu ja, misschien wel wat voor de taal, maar niets merkbaars voor de litteratuur voelden. „En ieder die roeping

in zich heeft hovenier in de gaarde te worden, zal in die gaarde bloemen kweken", zoo volgt in het rapport. (Helaas er zijn er genoeg die liever aardappelen poten!) „Maar men late hem de vrijheid om dat te doen naar eigen aard en naar omstandigheden". Hierbij begon ik bedenkelijk te kijken, maar gelukkig gaat de rapporteur voort: „Naast vrijheid voor den docent achten wij voor een aesthetisch litteratuuronderwijs verandering in de opleiding der litteratuurleeraren noodzakelijk. Hierover nader in het betreffende gedeelte".

Het is over dit betreffende gedeelte van het rapport, dat ik het tenslotte nog even hebben wil. Met den geest, de algemeene strekking van dit gedeelte ben ik het geheel eens. Die strekking is, dat ook de a.s. leeraar in „taal- en litteratuur" veel dieper kennis moet maken dan dit gewoonlijk geschiedt, met wat van litteratuur het eigenlijke is: de kunst, de schoonheid. Hij in de eerste plaats moet leeren lezen, en ook voorlezen, met litterair begrip, met een voordracht, die zonder in het opdringerige voordragersgenre te vervallen, aan het kunstwerk als zoodanig volle recht doet — leeren lezen moet hij immers ook anderen. Alles uitstekend, alleen het middel om hiertoe te geraken, dat het rapport aanbeveelt, lijkt mij niet zonder bedenking te aanvaarden. „De litteratuur- en de teekenleeraar" — zoo zegt de rapporteur in 't begin van zijn kapittel: De Vorming der docenten — „worden onvoldoende filosofisch-aesthetisch onderlegd." En wat hij dan eigenlijk wenscht zegt hij vrij precies, een paar bladzijden verder:

„Litteratoren (Nederlandsche, zoowel als andere) behooren een bij de wet verplicht gesteld filosofisch-aesthetisch college te volgen, welk college zou moeten gegeven worden door een aan den hoogleeraar van de algemeene wijsbegeerte toegevoegde speciale lector of, wat nog beter en door den omvang van het studievak zeker gewettigd ware, door een met dat onderwijs belasten hoogleeraar. Deze zou tot taak moeten krijgen de studenten-litteratoren in te leiden tot de

algemeene filosofie, inzonderheid tot de aesthetica, met speciaal accent op de aesthetica der letteren, tot historisch-filosofische waardeering der letterkundige kunstwerken, die hun onder de oogen komen" enz.

Deze zinnen hebben mij bang gemaakt. Een hoogleeraar of lector (voor hun leven, of althans tot hun 70e jaar, benoemd?) in de litteraire, neen in de filosofische aesthetica, met speciaal accent op de aesthetica der letteren — moge God ons er voor bewaren tot in lengte van dagen! Amen!

Wat zullen de vele, vele filosofen die ons lieve landje tegenwoordig rijk is, dank zij Bolland en Amersfoort, genieten van deze zinnen in het rapport! De geheele litteraire kunst, als litteraire aesthetica, bij de filosofie ondergebracht! Men ziet hem al optreden, te Leiden b.v., een veelbelovenden Bollandist, verkondigend ex cathedra het woord van den meester over de „zielige" kunst der letteren — de roman: keukenmeidenlectuur! Men hoort hem al vragen waarom zij „hun boek" niet meegebracht hebben — hun dikke boek over de aesthetica!

Mag ik mijn bescheiden meening eens zeggen over de woordcombinatie: filosofisch-aesthetisch? Dit is een contradictio in terminis. Filosofie behoort tot het gebied van de rede, van de rede alleen; de filosofie (o! mocht het iedereen gegeven zijn, er zich een gedeelte van zijn leven aan te wijden!) leert ons denken, zuiver onderscheiden al wat met de gedachte te onderscheiden is; de filosofie is een zelfstandige geestesbezigheid, die van de wetenschap gebruik maakt en haar leidt tevens; de filosofie kan zelfstandig vorderingen maken. De aesthetica geenszins! Als zij iets is, dan is zij iets proefondervindelijks. Een onderzoek, een begrip en een inventarisatie. De aesthetica behoort na te gaan wat de kunstenaars aan schoonheid hebben voortgebracht. Het terrein van de kunst is het geheele leven, de geheele ziel, en de taak der aesthetica is: te noteeren wat zij daar doet.

Filosofen en kunstenaars hebben elkaar maar zelden goed begrepen en dus maar